

Vyšlo za podpory francouzského ministerstva zahraničních věcí
a francouzského velvyslanectví v České republice.

Jean-François Lyotard
O POSTMODERNISMU

Postmoderno vysvětlované dětem
Postmoderní situace

Filosofický ústav AV ČR
Praha 1993

charakterizuje právě diskurs dané instituce: jsou věci, které je namístě říkat, a existují způsoby, jak se mají říkat. Tak třeba: rozkazující výpovědi v armádě, prosebné výpovědi v kostelích, denotační výpovědi ve školách, narativní výpovědi ve školách, narativní výpovědi v rodinách, tázací výpovědi ve filosofii, performativní výpovědi v podnicích... Byrokratizace je právě krajním vyústěním této tendence.

Nicméně tato hypotéza, pokud jde o instituce, je pořád ještě příliš „rigidní“: vychází z určitého „zvěčňujícího“ pohledu. Dnes víme, že mez, kterou instituce vytyčuje potencialitám řeči, pokud jde o různé „tahy“, není nikdy pevně stanovena (i v případě, že formálně stanovena je).⁶³ Je spíše sama provizorním výsledkem a objektem řečových strategií rozvíjených uvnitř instituce i mimo ni. Příklady: Má experimentující hra s jazykem (poetika) místo na univerzitě? Je možno vyprávět příběhy v ministerské radě? Vznášet požadavky v kasárnách? Odpovědi jsou jasné: ano, jestliže univerzita zřídí tvůrčí ateliéry; ano, jestliže ministerská rada pracuje s prospektivními scénáři; ano, jestliže představení akceptují diskusi s vojáky. Jinak řečeno: ano, jestliže meze staré instituce se posunou.⁶⁴ Opačně lze říci také, že tyto meze se stabilizují jen v té míře, v jaké přestávají být předmětem zápasu.

V tomto duchu právě je třeba, domníváme se, přistupovat k současným institucím vztahujícím se k vědě.

6. PRAGMATIKA NARATIVNÍHO VĚDĚNÍ

Proti tomu, aby instrumentální koncepce vědění v nejvyvinutějších společnostech byla bez bližšího zkoumání akceptována, jsme v předchozích úvahách (kap. 1) vznesli dvě námitky. Vědění není věda, zvláště ne v její současné formě; a věda sama nejenže nemůže zakrývat problém své legitimacy, ale musí ho naopak položit v celé jeho šíři, jako problém, který je zrovna tak sociopolitický jako epistemologický. Upřesněme nejprve, jaká je povaha narativního vědění; toto zkoumání dovolí porovnáním lépe rozlišit alespoň některé rysy oné formy, jakou na sebe bere vědecké vědění v současné společnosti; pomůže také pochopit, jak se dnes klade otázka jeho legitimacy, a jak nikoli.

Vědění se obecně neredukuje na vědu, ba ani ne na poznání. Poznání by bylo takto souborem výpovědí denotujících nebo popisujících objekty,⁶⁵ s vyloučením všech jiných výpovědí, a dovolujících, aby se o nich prohlásilo, že jsou pravdivé nebo nepravdivé. Věda by pak byla podtřídou poznání. Je rovněž tvořena denotativními výpověďmi, ale vyžadovala by navíc ještě dvě další podmínky jejich akceptability: aby objekty, k nimž se vztahují, byly rekurzivně přístupné, a tedy aby podmínky jejich pozorování byly výslovně stanoveny; a aby bylo možno u každé z těchto výpovědí rozhodnout, jestli patří nebo nepatří k řeči, jakou odborníci uznávají za přiměřenou.⁶⁶

Ale výrazem vědění se zdaleka nerozumí jen soubor denotativních výpovědí, míší se tu s nimi i představy dovednosti, správného chování, umění naslouchat atd. Jde tedy o kompetenci, která přesahuje stanovení a aplikaci samotného kritéria pravdivosti a jež zahrnuje i stanovení a aplikaci kritérií výkonnosti (technická kvalifikace), spravedlnosti a/nebo štěstí (etická moudrost), zvukové a barevné krásy (auditivní a vizuální vnímavost) atd. Takto

chápano, vědění je tím, co činí někoho schopným pronášet „dobré“ denotativní výpovědi, ale také „dobré“ výpovědi preskriptivní, „dobré“ výpovědi hodnotící... Nespočívá v kompetenci týkající se jednoho určitého druhu výpovědí, například výpovědí kognitivních, s vyloučením ostatních. Dovoluje naopak „dobré“ výkony v souvislosti s různými předměty diskursu: v souvislosti s poznáním, s rozhodováním, hodnocením, přetvářením... Z toho vyplývá jeden z jeho základních rysů: spadá vjedno s široce pojatým „vypěstováním“ různých kompetencí, představuje jednotnou formu ztělesňovanou určitým subjektem a skládající se z různých druhů kompetencí, které ho konstituují.

Jiným charakteristickým rysem, který je třeba zdůraznit, je příbuznost takového vědění se zvyklostmi. Co je to totiž preskriptivní nebo hodnotící výpověď, „dobrý“ výkon ve sféře denotativní nebo technické? Ty i ony jsou posuzovány jako „dobré“ proto, že odpovídají příslušným kritériím (pokud jde o spravedlnost, o krásu, o pravdivost a výkonnost), která platí v prostředí tvořeném diskursivními partnery „vědouceho“. První filosofové⁶⁷ označovali tento způsob legitimizace výpovědí jako obecné mínění. Konsensus, který dovoluje vymezit takovéto vědění a rozlišit toho, kdo ví, od toho, kdo neví (cizinec, dítě), je tím, co tvoří kulturu určitého národa.⁶⁸

Toto krátké připomenutí toho, čím vědění může být jakožto vzdělání a jakožto kultura, se může opřít o etnologické popisy.⁶⁹ Ale i antropologie a literatura zaměřená na společnosti s rychlým tempem vývoje odhalují u nich přetrvávání takového vědění přinejmenším v některých oblastech.⁷⁰ Sama představa vývoje předpokládá horizont toho, co se nevyvíjí a kde různé kompetence by byly zahrnuty v jednotě určité tradice a nerozpadají se v kvalifikace, které jsou předmětem inovační aktivity, debat a specifického zkoumání. Tato opozice neimplikuje nutně představu jakési bytostné změny, pokud jde o stav vědění u „primitivů“ a „civilizovaných lidí“,⁷¹ je slučitelná s tezí o formální identitě „myšlení přírodních národů“ a myšlení vědeckého,⁷² a dokonce i s tezí, která je s ní zdánlivě v protikladu a která zvykové vědění hodnotí výš než současnou roztržetost na různé kompetence.⁷³

Lze říci, že všichni pozorovatelé, ať už se jakkoli různí scénáře, které předkládají, aby dramatisovali a učinili pochopitelným rozdíl mezi tímto zvykovým stavem vědění a oním stavem, který je vědě-

ní vlastní ve věku věd, se shodují v jedné věci, v tom, že při formulaci tradičního vědění převládá forma narativní. Jedni studují tuto formu samu o sobě,⁷⁴ jiní v ní vidí diachronicky aranžované prezentování strukturálních operátorů, jež podle nich představují pravou podstatu onoho vědění, které je tu ve hře,⁷⁵ jiní konečně podávají jeho „ekonomickou“ interpretaci ve freudovském smyslu slova.⁷⁶ Zde stačí soustředit se jen na samotný fakt narativní formy. Vyprávění je veskrze charakteristickou formou tohoto vědění, a to v několikerém smyslu.

Především, tyto lidové historky přímo vyprávějí o tom, co lze označit jako pozitivní nebo negativní formy vzdělání (*Bildungen*), to znamená o úspěších nebo nezdarech, v které vyúsťuje úsilí hrdinů, a tyto úspěchy nebo tyto nezdary buďto dávají příslušnou legitimitu institucím dané společnosti (funkce mýtů), anebo představují pozitivní nebo negativní modely (šťastné nebo nešťastné hrdiny) integrace do existujících institucí (legendy, pohádky). Tyto příběhy dovolují tedy na jedné straně definovat kritéria kompetence, která jsou vlastní společnosti, v níž jsou vyprávěny, a na druhé straně hodnotit díky těmto kritériím výkony, které jsou v ní realizovány nebo které v ní realizovány mohou být.

Za druhé, narativní forma na rozdíl od vyvinutých forem diskursu vědění připouští pluralitu řečových hex: ve vyprávění snadno nacházejí místo výpovědi denotativní, týkající se například toho, jak se věci mají s oblohou, s ročními obdobími, s flórou a faunou, výpovědi mravně normativní, předepisující, co se má dělat v souvislosti s těmito referens nebo v souvislosti s příbuzenstvím, s rozdílem pohlaví, s dětmi, se sousedy, s cizinci atd., výpovědi tázací, které jsou obsaženy například v epizodách, kdy je hrdina konfrontován s nějakým úkolem (odpovědět na otázku, vybrat určitý prvek z nějakého souboru), výpovědi hodnotící atd. Kompetence, jejichž kritéria příběh prezentuje nebo aplikuje, jsou tu tedy navzájem smíšeny v hustou tkáň, která je právě tkáním příběhu, a uspořádány z hlediska celkové perspektivy, která charakterizuje tento druh vědění.

Třetí vlastnosti, která se týká způsobu tradování těchto příběhů, musíme věnovat pozornost trochu zevrubnější. Jejich vyprávění se řídí zpravidla určitými pravidly, která ustalují jejich pragmatiku. Tím nemáme na mysli, že určitá společnost institucionálně přiřkne roli vyprávěče určité kategorii definované věkem, pohlavím

nebo příslušností k určité rodinné či profesionální skupině. Chceme tu hovořit o pragmaticce, která patří k samotné podstatě lidových vyprávění. Tak například nějaký vypravěč z kmene Kašinava⁷⁷ začíná svoje vyprávění vždycky ustálenou formulí: „Toto je příběh o tom a tom, tak jak jsem ho vždycky slyšel. Budu vám ho teď sám také vyprávět, poslechněte si ho.“ A uzavírá jinou formulí, která je zrovna tak neměnná: „Tady končí příběh o ... Ten, kdo vám ho vyprávěl, je ... (jméno Kašinava), u Bílých ... (španělské nebo portugalské jméno).“⁷⁸

Zběžná analýza tohoto dvojího pragmatického pravidla ukazuje toto: vypravěč opírá svoji kompetenci k vyprávění příběhu jen o fakt, že byl sám předtím jeho posluchačem. O příběhu se prohlašuje, že je pouze reprodukován (i tehdy, když narativní výkon má ve značné míře povahu invenční) a že je takto reprodukován „odevždy“: jeho hrdina, který je Kašinava, byl tedy sám také posluchačem a možná i vypravěčem téhož příběhu. V důsledku této podobné situace může i současný vypravěč být hrdinou určitého příběhu, jako jím byl onen dávný předek. Je jím ve skutečnosti zcela nutně, protože je nositelem jména, které uvádí na konci svého vyprávění a které mu bylo přiděleno ve shodě s kanonickým příběhem, jenž legitimizuje u kmene Kašinava přidělování patronym.

Pragmatické pravidlo ilustrované tímto příkladem nemůže evidentně být pojímáno jako něco univerzálně platného.⁷⁹ Je v něm nicméně poukaz na určitou vlastnost, která je obecně uznávána za charakteristickou pro tradiční vědění: narativní „pozice“ (adresant, adresát, hrdina) jsou rozdělovány tak, že právo zaujmout jednu z nich, pozici adresanta, se zakládá na dvojím faktu, jednak že předtím zaujímal jinou pozici, pozici adresáta, a jednak že byl prostřednictvím jména, které mu bylo dáno, sám také už předmětem vyprávění v jistém příběhu, to znamená že byl v pozici diegetického* referens jiných narativních situací.⁸⁰ Vědění, které se předává prostřednictvím takovýchto vyprávění, se zdaleka netýká jen samotných výpovědních funkcí, nýbrž určuje takto zároveň i to, co je třeba říci, aby člověk byl slyšen, i to, čemu je

* *Diegeze, diegetický* – termíny současné naratologie, značící děj, o němž se vypráví, a jeho „objektivní“ složky. (Pozn. překl.)

třeba naslouchat, aby člověk mohl mluvit, i to, co je třeba hrát (na scéně diegetické reality), aby se člověk mohl stát předmětem nějakého příběhu.

Rečové akty,⁸¹ které jsou charakteristické pro toto vědění, nejsou realizovány jenom mluvčím samotným, ale i tím, ke komu se mluví, a také oním třetím, o kterém je řeč. Vědění, které je založeno na takovémto dispozitivu, se může jevit jako „kompaktní“ v protikladu k onomu vědění, které označujeme jako „rozvinuté“. Dovoluje jasně vidět, jak tradice vyprávěných příběhů je zároveň i tradicí kritérií, která definují trojí kompetenci, vědění o tom, co se má říci, jak se má naslouchat, a co se má správně dělat, tedy tři dovednosti, jimiž se realizují vztahy společenství k sobě samému a k jeho okolí. To, co se předává spolu s vyprávěnými příběhy, to je soubor pragmatických pravidel, který vytváří společenskou vazbu.

Pěčlivé zkoumání by si zasloužil čtvrtý aspekt tohoto narativního vědění, totiž jeho důsledky, pokud jde o pojetí času. Narativní forma je podřízena jistému rytmu, je syntézou určitého metra členícího čas v pravidelné periody a akcentu modifikujícího délku nebo amplitudu některých z nich.⁸² Tento vibrační a hudební charakter je zcela evidentní při rituálním přednesu některých pohádek Kašinava: tradovány v podmínkách iniciačních obřadů v podobě absolutně ustálené, v jazyce, který lexikální a syntaktické odchylky činí nejasným, jsou předzpěvovány jako nekonečná melodická pásma.⁸³ Podivné vědění, namítne někdo, když se ani nepočítá s tím, že je ti mladíci, kterým je adresováno, budou chápat!

Je to nicméně hodně rozšířený druh vědění, ten, s kterým se setkáváme u dětských rozpočítadel a který se za našich dní různé typy repetitivní hudby pokusily obnovit, nebo alespoň se k němu přiblížit. Má určitou překvapivou vlastnost: v té míře, v jaké při zvukových realizacích, ať už jsou mluvené, nebo nikoli, metrum převládá nad akcentem, čas přestává být podkladem procesu, kterým se věci ukládají v paměti, a stává se jakýmsi odvěkým rytmickým tepotem, který nedovoluje počítat jednotlivé periody, když mezi nimi neexistují žádné výrazné rozdíly, a dává jim zapadnout v zapomnění.⁸⁴ Stačí všimnout si blíže formy oněch průpovědek, přísloví a maxim, které představují jakoby drobné střípky možných příběhů nebo kadluby příběhů někdejších a které stále ještě obí-

hají v některých rovinách současné společenské struktury, a snadno se rozpozná, jak se v její prozodii obráží ona bizarní temporalizace, která je v tak křiklavém rozporu se základním pravidlem našeho vědění nezapomínat.

Nuže, musí tu existovat určitá spojitost mezi touto letální funkcí narativního vědění na jedné straně a oněmi funkcemi formování kritérií, sjednocování kompetencí a společenské regulace, o nichž jsme se zmiňovali výše, na straně druhé. Chceme-li si věci představit trochu zjednodušujícím způsobem, lze předpokládat, že společenství, pro které vyprávění reprezentuje základní formu kompetence, nemá v protikladu k tomu, co by se dalo čekat, nijak zapotřebí vzpomínat si na svoji minulost. Materiál své společenské vazby nachází nejenom ve významu oněch příběhů, které vypráví, ale i v aktu jejich přednášení. Může se zdát, že tyto příběhy se vztahují k minulosti, ale ve skutečnosti je jejich referencí vždy něčím, co je s tímto aktem současné. To tento přítomný akt rozvíjí pokaždé onu krátkodobou časovost, která se rozprostírá mezi *Slyšel jsem, že a Uslyšíte*.

Na pragmatických pravidlech, kterými se řídí tento druh vyprávění, je závažné to, že určují principiální totožnost všech případů vyprávění daného příběhu. Ve skutečnosti to vůbec nemusí odpovídat pravdě, tak tomu také často je, a nebylo by správné zakrývat si, kolik humoru nebo úzkosti je v respektování této etikety. Zůstává nicméně faktem, že význam se příkládá metrickému opakování vyprávění, a nikoli rozdílu akcentů u jednotlivých vyprávěcích úkonů. Takto lze říci, že tato časovost je zároveň rychle pomíjivá i odvěká.⁸⁵

Konečně pak, tak jako si kultura, která preferuje narativní formu, nepotřebuje vzpomínat na svoji minulost, nemá bezchyby zapotřebí ani žádných zvláštních procedur, kterými by se jejím příběhům dostávalo stvrzení. Lze si především těžko představit, že by izolovala vyprávěčskou instanci od ostatních, aby jí přiřkla privilegovanou roli v pragmatice vyprávění, dále pak, že by si kladla otázku, co opravňuje vypravěče, odděleného takto od adresáta vyprávění a od diegeze, aby vyprávěl to, co vypráví, a konečně, že by se pokoušela o analýzu nebo anamnézu své vlastní legitimacy. Ještě méně si lze představit, že by mohla autoritu ve věci příběhů přisuzovat nějakému nepochopitelnému subjektu vyprávění. Tuto autoritu mají příběhy samy od sebe. Lid je v jis-

tém smyslu jen tím, kdo je aktualizuje, a to přitom nedělá jen tím, že je vypráví, ale také tím, že jim naslouchá a že jimi nechává vyprávět sama sebe, to znamená tím, že je „hraje“ ve svých institucích: tedy tím, že se zrovna tak jako do pozice vypravěče staví i do pozic adresáta vyprávění a diegeze.

Existuje takto jistá nesouměřitelnost mezi lidovou narativní pragmatikou, která je bezprostředně legitimizující, a onou řečovou hrou, jak ji zná Západ a kterou je otázka legitimacy, nebo spíše legitimacy jako referens interogativní hry. Příběhy, jak jsme viděli, určují kritéria kompetence a/nebo ilustrují jejich aplikaci. Definují takto, co se v dané kultuře má po právu říkat a dělat, a protože částí této kultury jsou i příběhy samy, jsou tím zároveň legitimizovány i ony.

9. PŘÍBĚHY LEGITIMIZUJÍCÍ VĚDĚNÍ

Budeme zkoumat dvě hlavní verze legitimizačního příběhu, z nichž jedna je spíše politická, druhá spíše filosofická, přičemž obě mají základní význam v moderní historii, zejména v historii vědění a jeho institucí.

Jednou z nich je verze, která má za subjekt lidstvo jakožto hrdinu svobody. Lid všech národů má právo na vědu. Jestliže společenský subjekt není subjektem vědeckého vědění už nyní, je tomu tak proto, že mu v tom zabraňovali kněží a tyrani. Právo na vědu musí být znovu vydobyto. Je pochopitelné, že tento příběh určuje více politiku základního vyučování než univerzit a vysokých škol.¹⁰⁵ Školská politika III. republiky je výraznou ilustrací těchto výchozích stanovisek.

Pokud jde o vysokoškolskou výuku, tento příběh, zdá se, její roli nutně omezuje. Rozhodnutí, která v tomto směru učinil Napoleon, se například vysvětlují zpravidla zřetelem na potřebu pěstovat administrativní a profesionální kompetence nezbytné pro stabilitu státu.¹⁰⁶ Přehlíží se přitom ovšem fakt, že v perspektivě osvobozovacího příběhu stát nabývá své legitimacy nikoli sám od sebe, nýbrž od lidu. Jestliže se tedy podle císařské politiky instituce vysokoškolského vzdělání mají stát místem formování státních kádrů a spolu s tím i kádrů občanské společnosti, je tomu tak proto, že prostřednictvím administrativy a oněch profesí, v nichž se bude uplatňovat jejich aktivita, má podle této koncepce národ sám nabývat svobody tím, že se mezi obyvatelstvem bude šířit nové vědění. Táž úvaha platí pak tím spíše, když jde o zakládání institucí ve vlastním slova smyslu vědeckých. V osvobozovacím příběhu se hledá opora pokaždé, kdykoli si stát klade přímo za úkol vychovávat „lid“, jemuž se dává jméno národa, a vést ho k pokroku.¹⁰⁷

V druhém legitimizačním příběhu se vztahu mezi vědou, národem a státem dostává vypracování zcela odlišného. To je patrné při zakládání berlínské univerzity v letech 1807 až 1810.¹⁰⁸ V XIX. a XX. století bude tato koncepce mít značný vliv na organizaci vysokoškolského studia v nově se rozvíjejících zemích.

Při zakládání berlínské univerzity se pruské ministerstvo mělo zabývat návrhem Fichtovým a opačně orientovanými úvahami předloženými Schleiermacherem. Případ měl rozřešit Wilhelm von Humboldt; rozhodl ve prospěch „liberálnější“ koncepce druhého z nich.

Když čteme Humboldtovo pojednání, můžeme být v pokušení redukovat jeho celou politiku vědecké instituce na proslulý princip: „Usilovat o vědu pro ni samu.“ To by však znamenalo mýlit se, pokud jde o finalitu této politiky, jež je velmi blízká té, kterou s větší úplností vykládá Schleiermacher, a již dominuje právě onen legitimizační princip, který nás tu zajímá.

Humboldt prohlašuje zajisté, že věda se řídí svými vlastními pravidly, že vědecká instituce „žije a obnovuje se ustavičně sama od sebe, bez jakékoli vázanosti a předem daného cíle“. Ale dodává, že univerzita musí poskytovat svůj materiál – vědu – k „duchovnímu a mravnímu vzdělávání národa“.¹⁰⁹ Jak může tento vzdělávací efekt, *Bildung*, vyplynout z nezaujatého úsilí poznávat? Cožpak stát, národ, celé lidstvo nejsou vůči takovému vědění pro vědění lhostejní? To, co je zajímavé, jak Humboldt sám přiznává, není přece poznání, nýbrž „charakter a čin“.

Ministrův poradce se takto ocitá před základním konfliktem, jenž připomíná tak trochu roztržku, kterou kantovská kritika vnesla mezi poznávání a chtění, před konfliktem mezi řečovou hrou tvořenou denotacemi, pro které je rozhodující jen kritérium pravdy, a řečovou hrou, která určuje etickou, sociální a politickou praxi a která nezbytně zahrnuje rozhodování a závazky, tedy výpovědi, od nichž se neočekává, že mají být pravdivé, nýbrž že budou spravedlivé, a jež tedy nakonec na vědeckém vědění nijak nezávisí.

Sjednocení těchto dvou diskursivních souborů je nicméně čímsi nezbytným pro ono vzdělávání, *Bildung*, k němuž humboldtovský projekt směřuje a které spočívá nejen v tom, že si jednotlivci osvojí určité poznatky, nýbrž v utváření plně legitimizovaného subjektu vědění a společnosti. Humboldt se tedy odvolává na to,

co označuje výrazem Duch a co Fichte označoval také výrazem Život; pohyb Ducha je určován trojí aspirací, nebo lépe řečeno aspirací trojjedinou: aspirací „odvodit všechno z původního principu“, které odpovídá aktivita vědecká; aspirací „vztáhnout všechno k určitému ideálu“, která ovládá etickou a sociální praxi; a aspirací „sjednotit tento princip a tento ideál v jediné Ideji“, která má zajistit, že hledání pravých příčin ve vědě bude nutně spadat vjedno se sledováním spravedlivých cílů v morálním a politickém životě. Legitimní subjekt se konstituuje touto vrcholnou syntézou.

Humboldt mimochodem dodává, že tato trojí aspirace je přirozeně vlastní „intelektuální povaze německého národa“.¹¹⁰ To je ústupek, ale diskrétní ústupek, jinému příběhu, totiž ideji, že subjektem vědění je lid. Ve skutečnosti tato idea zdaleka není ve shodě s oním příběhem, kterým chce vědění legitimizovat německý idealismus. Znakem toho je podezřivý postoj takového Schleiermachera, Humboldta, a dokonce i Hegela vůči státu. Jestliže se Schleiermacher obává úzkoprsého nacionalismu, protekcionismu, utilitarismu a pozitivismu, kterým se řídí veřejná moc ve vztahu k vědě, je tomu tak proto, že princip vědy netkví v této veřejné moci, není s ní spjat ani nepřímě. Subjektem vědění není lid, je jím spekulativní duch. Jeho vtělením není jako v porevoluční Francii stát, nýbrž Systém. Řečová hra legitimizace není politicko-státní, nýbrž filosofická.

Hlavní funkcí, kterou mají plnit univerzity, je „předkládat soubor znalostí a odhalovat základy a současně i principy každého vědění“, neboť „bez spekulativního ducha neexistuje tvůrčí vědecká schopnost“.¹¹¹ Jméno, které tu má diskurs o legitimizaci vědeckého diskursu, je spekulace. Vysoké školy jsou funkcionální; univerzita naproti tomu je spekulativní, to znamená filosofická.¹¹² Tato filosofie má znovunastolit jednotu poznatků, rozptýlených v laboratořích a v předuniverzitní výuce ve speciální vědy; to může udělat jedině v určité řečové hře, která je navzájem spojuje jako jednotlivé momenty seberealizace ducha, tedy v určitém vyprávění, nebo spíš v určité racionální metanarativní koncepci. Hegelova *Encyklopedie* (1817–1827) se bude snažit, aby učinila zadost tomuto totalizujícímu projektu, který je jakožto idea Systému přítomen už u Fichta a u Schellinga.

Právě tady, v koncepci vývoje Života, který je současně Subjektem, lze pozorovat návrat narativního vědění. Existuje univerzální

„historie“ ducha, duch je „život“, a tento „život“ je zpřítomňováním a formulováním toho, čím sám je, přičemž jako prostředek mu slouží uspořádané poznání všech jeho forem v empirických vědách. Encyklopedie německého idealismu je vyprávěním „historie“ tohoto subjektu-života. Ale to, co produkuje, je příběh metanarativní, neboť tím, kdo tento příběh vypráví, nemá být lid vklíněný do speciální positivity svých tradičních vědění, ani úhrn vědců, jejichž pohled je omezen profesionálním zaměřením odpovídajícím jejich specializaci.

Může to být jedině metasubjekt ustavující jak legitimitu diskursů empirických věd, tak i legitimitu bezprostředních institucí lidových kultur. Tento metasubjekt tím, že vyjadřuje jejich společný základ, realizuje jejich implicitní finalitu. Místem, kde přebývá, je spekulativní univerzita. Pozitivní věda a lid jsou jen jeho hrubými formami. Národní stát sám může platně vyjadřovat lid jedině prostřednictvím spekulativního vědění.

Bylo nutné věnovat patričnímu pozornost této filosofii, která zároveň legitimizuje založení berlínské univerzity a zároveň se měla stát i hybnou silou jejího vývoje a vývoje současného vědění. Jak bylo řečeno, tato univerzitní organizace posloužila jako model pro ustavení nebo reformu vysokoškolské výuky v XIX. a XX. století v mnoha zemích, počínaje Spojenými státy.¹¹³ Ale co je hlavní, tato filosofie, která zdaleka nevytizela, zejména ne v univerzitním prostředí,¹¹⁴ představuje obzvláště živé řešení problému legitimizace vědění.

Bádání a šíření poznatků není zdůvodňováno nějakým principem spjatým s jejich užítkováním. Vůbec se nesoudí, že by věda měla sloužit zájmům státu a/nebo občanské společnosti. Onen humanistický princip, podle kterého lidstvo dosahuje pomocí vědění vyšší důstojnosti a svobody, se tu nechává stranou. Německý idealismus se uchyluje k určitému metaprincipu, pro který je základem vývoje poznání, společnosti i státu zároveň realizace „života“ určitého Subjektu, který Fichte označuje jako „božský Život“ a Hegel jako „Život Ducha“. V této perspektivě vědění nachází svoji legitimitu především v sobě samém, a právě jen vědění je s to říci, co je stát a co je společnost.¹¹⁵ Ale tuto roli může plnit, jen když se přenese, aby se tak řeklo, do jiné roviny, když přestane být pozitivním věděním o svém referens (o přírodě, společnosti, státu atd.) a stane se také věděním o těchto vědění,

to znamená věděním spekulativním. Pod jménem Života, Ducha označuje sebe samo.

Pozoruhodným výsledkem spekulativního dispozitivu je, že všechny kognitivní diskursy o všech možných referens tu jsou pojímány nikoli ve své bezprostřední pravdivostní platnosti, nýbrž s platností, které nabývají tím, že zaujmají určité místo v rozvinutí Ducha nebo Života, či jinak řečeno, určitou pozici v Encyklopedii, kterou spekulativní diskurs vypráví. Ten je cituje, a takto prezentuje sobě samému to, co ví, to znamená prezentuje sobě sám sebe. Pravdivé vědění je v této perspektivě vždycky vědění nepřímé, tvořené výpověďmi reprodukovánými a včleněnými do metanarativního příběhu určitého subjektu, který zajišťuje jejich legitimitu.

Takto je tomu se všemi diskursy, dokonce i jestliže se netýkají poznání, například s diskursy vztahujícími se k právu a státu. Současný hermeneutický diskurs¹¹⁶ vyšel rovněž z tohoto předpokladu, který zajišťuje nakonec, že existuje určitý smysl, který má být poznáván, a dává takto příslušnou legitimitu historii, a zejména historii poznání. Výpovědi jsou pojímány jako autonoma sebe samých¹¹⁷ a vřazovány do určitého pohybu, o němž se předpokládá, že se v něm tyto výpovědi rodí jedny z druhých: taková jsou právě pravidla spekulativní řečové hry. Její výhradní institucí je univerzita, jak naznačuje samo její jméno.

Jak bylo však řečeno, problém legitimacy může být řešen i jiným postupem. Je třeba vyznačit patřičně, čím se liší: tato první verze legitimacy ožila s novou energií dnes, kdy statut vědění ztratil svoji rovnováhu a kdy jeho spekulativní jednota je rozbita.

Vědění tu nenachází svoji platnost v sobě samém, v nějakém subjektu, který se vyvíjí tím, že aktualizuje svoje možnosti poznání, nýbrž v určitém subjektu praktickém, kterým je lidstvo. Principem pohybu, který oživuje lid, není vědění ve své autolegitimizaci, nýbrž svoboda ve své sebezakládající aktivitě, nebo jinak řečeno, ve své samosprávě. Subjektem je určitý subjekt konkrétní, nebo který je za takový pokládán, jeho epopěj je epopěj jeho emancipace od všeho, co mu překáží v tom, aby vládl sám sobě. Že zákony, které si dává, jsou spravedlivé, se předpokládá nikoli proto, že jsou ve shodě s nějakou zevně danou přirozeností, nýbrž protože konstitučně zákonodárci nejsou odlišní od občanů, kteří jsou zákonům podrobeni, a vůle občana, aby zákon nastoloval

spravedlnost, splývá tudíž vjedno s vůlí zákonodárce zaměřenou na to, aby se spravedlnost stala zákonem.

Tento způsob legitimizace autonomií vůle¹¹⁸ privileguje, jak vidíme, řečovou hru zcela odlišnou, tu, kterou Kant označoval jako imperativ a která je dnes označována jako preskriptivní. Důležité není, nebo není jenom, legitimizovat výpovědi denotativní, týkající se toho, co je pravdivé, jako: *Země se točí kolem Slunce*, nýbrž výpovědi preskriptivní, v nichž jde o to, co je spravedlivé: *Kartágo má být zničeno*, nebo: *Je třeba stanovit minimální mzdu ve výši x franků*. V této perspektivě pozitivní vědění nemá jinou roli než informovat praktický subjekt o realitě, do níž se má provedení předpisu vepsat. Dovoluje vymezit proveditelné, to, co je možno dělat. Ale co má být provedeno, co se má dělat, to jeho záležitostí není. Že nějaké počínání je možné, je jedna věc, a to, jestli je spravedlivé, je věc jiná. Vědění není už subjektem, je ve službách subjektu; jeho jediná legitimita (ale ta je značná) tkví v tom, že dovoluje mravnosti, aby se stala realitou.

Takto se zavádí určitý vztah vědění ke společnosti a k jejímu státu, který je v zásadě vztahem prostředku k účelu. Navíc se vědci mají propůjčovat této službě, jen jestliže soudí, že politika státu, to znamená úhrn jeho předpisů, odpovídá spravedlnosti. Ve jménu občanské společnosti, jejímiž členy jsou, mohou předpisy státu odmítnout, jestliže soudí, že tato společnost není státem dobře reprezentována. Tento typ legitimizace jim přiznává jakožto praktickým lidským bytostem autoritu k tomu, aby jako vědci odmítli napomáhat politické moci, o níž soudí, že je nespravedlivá, to znamená nezakládající se na autonomii v pravém slova smyslu. Mohou dokonce jít tak daleko, že využijí své vědy k tomu, aby ukázali, jak tato autonomie ve skutečnosti není ve společnosti a v státě realizována. Takto se objevuje opět kritická funkce vědění. Zůstává však faktem, že toto vědění nemá v poslední instanci jinou legitimitu, než že slouží účelům, které si vytýčuje onen praktický subjekt, jímž je autonomní společnost.¹¹⁹

Toto rozdělení rolí při procesu legitimizace je z našeho hlediska zajímavé, protože v protikladu k teorii systému jakožto subjektu předpokládá, že není možné sjednocení ani totalizace řečových her v nějakém metadiskursu. Privilegované postavení, kterého se tu dostává, naopak výpovědím preskriptivním, kterými jsou právě výpovědi pronášené praktickým subjektem, činí je zá-

sadně nezávislymi na výpovědích vědy, jež už mají jen funkci informací pro tento subjekt.

Dvě poznámky:

1. Dalo by se snadno dokázat, že marxismus kolísal mezi oběma způsoby narativní legitimizace, jak jsme je právě popsali. Strana může převzít roli univerzity, proletariát roli lidu nebo lidstva, dialektický materialismus roli spekulativního idealismu atd.; výsledkem pak může být stalinismus a jeho specifický vztah k vědám, které tu figurují jen jako citace metanarativní koncepce pochodu lidstva k socialismu, představujícího ekvivalent života Ducha. Ale marxismus se může také ve shodě s druhou verzí vyvíjet v kritické vědění, jestliže vychází z teze, že socialismus není ničím jiným než konstitucí autonomního subjektu a že celé ospravedlnění věd je v tom, že poskytují empirickému subjektu (proletariátu) prostředky k jeho osvobození od zcizení a represe: to byla zhruba pozice frankfurtské školy.

2. Řeč, kterou Heidegger pronesl 27. května 1933, když se ujímal funkce rektora freiburgské univerzity¹²⁰, lze interpretovat jako určitou nešťastnou epizodu legitimizace. Spekulativní věda se tu stala tázáním obracujícím se k bytí. Toto tázání je „osudem“ německého lidu, označovaného tu jako „lid dějinně-duchovní“. Tento subjekt si žádá trojí službu: službu práce, obrany a vědění. Univerzita zajišťuje metavědění této trojí služby, to znamená vědu. K legitimizaci se tu tedy dospívá jako v idealismu prostřednictvím určitého metadiskursu označovaného jako věda, který vystupuje s ontologickými nároky. Má však povahu tázání, není totalizující. A na druhé straně univerzita, která je místem, kde se tento metadiskurs vede, je touto vědou povinována lidu, jehož „historickým posláním“ je uskutečňovat ji svou prací, bojem a vědění. Tento lid-subjekt nemá za poslání emancipaci lidstva, nýbrž realizaci svého „pravého světa ducha“, jímž je „nejhlubší záchovná moc jeho sil země a krve“. Toto včlenění příběhu o rase a práci do příběhu ducha, kterým má být legitimizováno vědění a jeho instituce, je dvojnásob nešťastné: přes svoji teoretickou inkonsistenci stačilo k tomu, aby našlo v politickém kontextu katastrofální ozvěnu.

10. DELEGITIMIZACE

V současné společnosti a kultuře, v společnosti postindustriální a v kultuře postmoderní,¹²¹ se otázka legitimizace vědění klade jinak. Velký příběh ztratil svoji věrohodnost, ať už způsob sjednocování je v něm jakýkoli: ať je to příběh spekulativní, nebo příběh emancipační.

V tomto zániku příběhů lze vidět důsledek rozmachu technik a technologií po druhé světové válce, který přesunul důraz spíše na prostředky akce než na její cíle; nebo je v něm možno vidět také důsledek nového rozvoje moderního liberálního kapitalismu: po jeho dočasném ústupu, jak k němu došlo v letech 1930–1960 pod ochranou keynesismu – znovuoživení, které vyřadilo komunistickou alternativu a položilo důraz na individuální užívání statků a služeb.

Takovéto hledání příčin je vždycky nakonec neuspokojivé. I jestliže bychom přijali tu či onu z uvedených hypotéz, zbývá pořád ještě vysvětlit korelaci příslušných tendencí se zánikem sjednocující a legitimizující schopnosti velkých příběhů spekulativní nebo emancipační povahy.

Jaký vliv mohou mít na statut vědění na jedné straně nový nástup a prosperita kapitalismu a na druhé straně ohromující rozmach techniky, je zajisté pochopitelné. Ale máme-li pochopit, jak současná věda mohla být vůči těmto vlivům vnímavá ještě o hodně dříve, než se projeví, je třeba odkrýt nejprve zárodky „delegitimizace“¹²² a nihilismu, které ony velké příběhy XIX. století chovaly v sobě samých.

Spekulativní dispozitiv má v sobě ve vztahu k vědění především jistou dvojsmyslnost. Ukazuje se, že toto vědění si zaslouží své jméno jen potud, pokud se zdvojuje („*hebt sich auf*“) citováním

svých vlastních výpovědí uvnitř jakéhosi diskursu druhého stupně (*autonomie*), kterým jsou legitimizovány. To tedy znamená, že ve své bezprostřední podobě denotativní diskurs vztahující se k určitému referens (živý organismus, nějaká chemická vlastnost, určitý fyzikální jev atd.) neví ve skutečnosti to, co se domnívá vědět. Pozitivní věda není věděním. A spekulace se živí tím, že ji ruší. Takto tedy hegelovský spekulativní příběh v sobě obsahuje, jak říká Hegel sám¹²³, ve vztahu k pozitivnímu poznání určitý skepticismus.

Věda, která nenašla svoji legitimitu, není opravdovou vědou, upadá na nejnižší úroveň, na úroveň ideologie nebo mocenského nástroje, jestliže diskurs, který ji měl legitimizovat, se sám ukazuje jako něco, co spadá zrovna tak jako „lidové“ vyprávění do sféry věděním předvědeckého. K čemuž nevyhnutelně dochází, jestliže se proti němu obrátí pravidla hry oné vědy, kterou diskvalifikuje jako empirickou.

Máme před sebou spekulativní výpověď, která říká: Určitá vědecká výpověď je věděním, když a jedině když se sama včleňuje do univerzálního generativního procesu. Otázka, která při ní vystává, zní: je tato výpověď sama věděním v onom smyslu, který stanoví? Je jím, jedině jestliže může sebe samu vřadit do univerzálního generativního procesu. Nuže, tato možnost tu je. Stačí, aby předpokládala, že tento proces existuje (Život Ducha) a že ona sama je jeho výrazem. Tento předpoklad je dokonce pro spekulativní řečovou hru nepostradatelný. Jestliže se neučiní, legitimizující řeč by sama legitimní nebyla, a propadala by se spolu s vědou do nesmyslnosti, alespoň pokud věříme tomu, co tvrdí idealismus.

Tento předpoklad lze však chápat i ve smyslu zcela jiném, který nás přibližuje ke kultuře postmoderní: v oné perspektivě, kterou jsme předtím přijali za svou, lze o něm říci, že definuje skupinu pravidel, která je třeba připustit, aby se mohla hrát spekulativní hra.¹²⁴ Takový přístup předpokládá za prvé, že se za obecný modus řeči věděním přijme řeč „pozitivních“ věd, a za druhé, že se bude soudit, že tato řeč je spjata s implicitními předpoklady (formálními a axiomatickými), kterým má dát vždy explicitní formulaci. Nietzsche neříká jinými slovy nic jiného, když ukazuje, že „evropský nihilismus“ vyplývá ze zpětné aplikace vědeckého požadavku pravdivosti na tento požadavek samotný.¹²⁵

Takto vystává představa určité perspektivy, která alespoň po této stránce není vzdálená perspektivě řečových her. Máme před sebou proces delegitimizace, jehož hybnou silou je právě požadavek legitimizace. „Krise“ vědeckého věděním, jejíž známky se množí od konce XIX. století, nevyplývá z nějakého náhodného expanzivního růstu věd, který by sám byl důsledkem pokroku techniky a expanze kapitalismu. Má svůj původ ve vnitřní erozi principu legitimity věděním. Tato eroze se prosazuje v spekulativní hře samotné, a tím, že uvolňuje onu encyklopedickou osnovu, v níž každá věda měla najít svoje místo, otevírá cestu k jejich emancipaci.

Klasické delimitace různých vědeckých oblastí jsou současně s tím podrobovány revizi: určité vědní obory zanikají, na hranicích některých věd dochází k vzájemným přesahům, z nichž se rodí nové oblasti. Namísto spekulativní hierarchie poznání vzniká immanentní, a aby se tak řeklo „rovinná“ síť výzkumných směrů, jejichž vzájemné hranice se nepřestávají přesouvat. Někdejší „fakulty“ se rozpadají v nejrůznější instituty a nadace, a univerzity ztrácejí svoji funkci spekulativní legitimizace. Bez zodpovědnosti ve vztahu k badatelské aktivitě, kterou spekulativní příběh dusí, tyto univerzity se pak omezují na předávání takového věděním, jež je pokládáno za ustálené, a zajišťují výukou spíše reprodukci profesorů než reprodukci vědců. Právě v tomto stavu je nachází Nietzsche, a vynáší nad nimi odsuzující soud.¹²⁶

Pokud jde o druhou proceduru legitimizace, která má svůj původ v osvícenství (*Aufklärung*), o dispozitiv emancipační, vnitřní erozivní síla tu není o nic menší než u diskursu spekulativního. Je však zaměřena na jiný aspekt. Pro tuto koncepci je charakteristické, že legitimitu vědy – pravdivost – zakládá na autonomii diskursivních partnerů angažovaných v etické, sociální a politické praxi. Nuže tato legitimizace, jak jsme viděli, se stává naráz problematickou: mezi denotativní výpovědí, která má hodnotu kognitivní, a preskriptivní výpovědí, která má hodnotu praktickou, je rozdíl, pokud jde o jejich platnosti, tedy o jejich kompetenci. Jestliže nějaká výpověď popisující, čím je daná realita, je pravdivá, nic nedokazuje, že preskriptivní výpověď, jejímž nutným důsledkem je tuto realitu měnit, je správná.

Dejme tomu, že nějaké dveře jsou zavřené. Z věty *Dveře jsou zavřené* nevyplývá věta *Otevřete dveře* jako důsledek ve smyslu výro-

kové logiky. Obě výpovědi se řídí dvěma samostatnými soubory pravidel, jimiž jsou dány odlišné podmínky platnosti, a tedy odlišné kompetence. Výsledek tohoto rozdělení rozumu na rozum kognitivní či teoretický na jedné straně a na rozum praktický na straně druhé tu vede k zproblematizování vědeckého diskursu nikoli přímo, nýbrž nepřímou, tím, že odhaluje, že je to řečová hra se specifickými pravidly, která v podobě apriorních podmínek poznání poprvé postřehl Kant, která však nemohou být aplikována na hru praktickou (ostatně ani na hru estetickou). Vědecký diskurs se takto stává jen jedním mezi jinými.

Tato „delegitimizace“, jestliže se trochu pokračuje v jejím směru a jestliže se její dosah rozšíří, což dělá svým způsobem Wittgenstein, a jiným způsobem zase myslitelé jako Martin Buber a Emmanuel Levinas,¹²⁷ otevírá cestu určitému významnému směru postmodernity: věda hraje svoji vlastní hru, nemůže legitimizovat ostatní jazykové hry. Například hra preskriptivní se jí vymyká. Ale především, věda zrovna tak nemůže legitimizovat ani sama sebe, jak to předpokládal spekulativní postoj.

Zdá se, že při tomto rozptylu řečových her se rozplývá i sám společenský subjekt. Společenská vazba má řečovou povahu, ale není vytvářena jediným vláknem. Je to pletivo, v němž se kříží přinejmenším dva druhy řečových her řídících se navzájem různými pravidly – ve skutečnosti dokonce neurčitý počet takových her. Wittgenstein píše: „Naši řeč je možno vidět jako nějaké staré město: spleť uliček a náměstí, starých a nových domů, a domů s přístavbami z různých dob, a kolem toho množství nových předměstí s přímými a pravidelnými ulicemi a s uniformními domy.“¹²⁸ A aby zřetelně ukázal, že princip souhrnné jednoty nebo syntézy uskutečňující se pod autoritou nějakého metadiskursu vědění tu nemůže najít uplatnění, aplikuje na toto „město“ řeči starý paradox a klade otázku: „Počínaje kolika domy nebo ulicemi město začíná být městem?“¹²⁹

K starým řečovým formacím se připojují nové, které vytvářejí předměstí starého města, „chemický symbolismus, infinitezimální notace“.¹³⁰ Dnes, o pětáctičet let později, lze k tomu připojit také strojové jazyky, matrice teorie her, nové hudební notace, notace nedenotativních logik (logiky času, deontické logiky, modální logiky), jazyk genetického kódu, grafy fonologických struktur atd.

Toto bujení může nakonec vyvolávat pesimistický dojem: nikdo neovládá všechny tyto jazyky, nemají žádný univerzální metajazyk, projekt systému-subjektu končí krachem a projekt emancipace nemá co dělat s vědou, utápíme se v pozitivismu toho či onoho speciálního oboru poznání, z vědců se stali vědečtí specialisté a zmnohonásobené úkoly bádání se staly dílčími úkoly, nad nimiž nikdo nemá přehled;¹³¹ a pokud jde o spekulativní nebo humanistickou filosofii, té už nezbyvá než vzdát se svých legitimizačních funkcí,¹³² což vysvětluje krizi, kterou prochází tam, kde se ještě pokouší je plnit, nebo její redukci na studium logik či historie idejí tam, kde se toho realisticky vzdala.¹³³

Tímto pesimismem byla právě odchována generace z počátku našeho století ve Vídni: umělci – Musil, Kraus, Hofmannsthal, Loos, Schönberg, Broch –, ale také filosofové Mach a Wittgenstein.¹³⁴ Ti došli bezpochyby v uvědomění delegitimizace a z ní vyplývající teoretické a umělecké zodpovědnosti tak daleko, jak jen je možné. Dnes lze říci, že tento výkon truchlení je skončen. Není třeba vracet se k němu. A síla Wittgensteinova spočívala v tom, že východisko nehledal v pozitivismu, který rozvíjel Vídeňský kroužek,¹³⁵ a že ve svém průzkumu řečových her vytyčil perspektivu jiného druhu legitimizace, než je performativita. Právě tato perspektiva je perspektivou postmoderního světa. Nostalgie plynoucí ze zániku příběhu je pro většinu lidí sama už věcí zaniklou. Z toho ještě naprosto neplyne, že je jim souzeno, aby propadli barbarství. Brání tomu jejich vědomí, že legitimizace nemůže přijít odjinud než z jejich řečové praxe a z jejich vzájemné komunikační aktivity. Vůči každé jiné víře je věda – která „se usmívá do vousů“¹³⁶ – naučila drsné realistické střízlivosti.

11. BĀDÁNĪ A JEHO LEGITIMIZACE PERFORMATIVITOU

Vraťme se k vědě a podívejme se nejprve na pragmatiku bádání. V základních pravidlech jeho fungování se dnes projevují dvě závažné změny: obohacení argumentačních postupů a větší složitost v podávání důkazů.

Aristoteles, Descartes, Stuart Mill se mezi jinými pokusili postupně stanovit pravidla, díky nimž určitá výpověď denotativní povahy může být adresátem akceptována.¹³⁷ Vědecké bádání k těmto metodám příliš nepřihlíží. Může užívat a užívá, jak jsme řekli, jazyků, jejichž demonstrativní vlastnosti se zdají být v provokativním rozporu s rozumem klasiků. Bachelard podal jejich bilanci, a už nyní je tato bilance neúplná.¹³⁸

Způsob používání těchto jazyků není nicméně zcela libovolný. Je podroben podmínce, kterou lze označit jako pragmatickou, že totiž formuluje svá vlastní pravidla a žádá adresáta, aby je akceptoval. Při splnění této podmínky se definuje určitá axiomatika, která zahrnuje definici symbolů, jichž se bude v navrženém jazyce používat, formu, jakou budou muset respektovat výrazy tohoto jazyka, aby mohly být akceptovány (správně utvořené výrazy), a operace, které budou u těchto výrazů dovolené a které jsou definovány axiomy ve vlastním slova smyslu.¹³⁹

Ale jak se tedy ví, co má obsahovat nebo co obsahuje určitá axiomatika? Podmínky, které jsme právě vyjmenovali, jsou podmínkami formálními. Musí existovat nějaký metajazyk určující, jestli jistý jazyk vyhovuje formálním podmínkám axiomatiky: tímto metajazykem je metajazyk logiky.

Tady je třeba připojit upřesňující poznámku. To, jestli se nejprve stanoví axiomatika, z které se pak čerpají výpovědi v ní akceptovatelné, nebo jestli naopak vědec začne tím, že zjišťuje fakta a formuluje výpovědi o nich, a teprve pak se snaží odhalit axio-

matiku jazyka, kterého přitom používal, nepředstavuje alternativu logickou, nýbrž pouze empirickou. Ta má zajisté velký význam pro badatele, a také pro filosofa, ale otázka validizace výpovědí se klade v obou případech stejným způsobem.¹⁴⁰

Otázka z hlediska legitimizace závažnější je: pomocí jakých kritérií definuje logik vlastnosti, jaké jsou požadovány od určité axiomatiky? Existuje nějaký model vědeckého jazyka? Je tento model modelem jediným? Je verifikovatelný? Vlastnostmi požadovanými zpravidla od syntaxe nějakého formálního systému¹⁴¹ jsou konsistence (například systém, který by byl nekonsistentní vzhledem k negaci, by v sobě připouštěl určitý výrok zrovna tak jako jeho protiklad), syntaktická úplnost (systém pozbývá své konsistence, jestliže se k němu nějaký axiom přidá), rozhodnutelnost (existuje účinný postup, který dovoluje rozhodnout, jestli libovolný výrok k systému patří, nebo nepatří) a vzájemná nezávislost axiomů. Nuže, Gödel spolehlivě prokázal, že v aritmetickém systému nutně existuje nějaký výrok, který v tomto systému nelze ani dokázat, ani vyvrátit; z čehož plyne, že aritmetický systém podmínce úplnosti nevyhovuje.¹⁴²

Protože tuto vlastnost lze zobecnit, je tedy třeba uznat, že existují vnitřně daná omezení formalizačních postupů.¹⁴³ Tato omezení znamenají, že metajazykem užívaným k popisu určitého umělého jazyka (axiomatiky) je pro logika „přirozený jazyk“ nebo „každodenní jazyk“; tento jazyk je univerzální, protože všechny ostatní jazyky se do něj dají přeložit; není však konsistentní vzhledem k negaci: dovoluje tvoření paradoxů.¹⁴⁴

Otázka legitimizace vědění se následkem toho klade jinak. Když prohlásíme, že určitá výpověď denotativní povahy je pravdivá, předpokládáme, že byl formulován axiomatický systém, v kterém o ní může být rozhodnuto a v němž může být dokázána, že tento systém je těm, k nimž hovoříme, znám a že je jimi přijímán jako formálně tak uspokojivý, jak jen je možné. V tomto smyslu se rozvinula například matematika skupiny Bourbakiho.¹⁴⁵ Ale podobná konstatování lze učinit i u jiných věd: za svůj statut vděčí existenci určitého jazyka, jehož pravidla fungování sama nemohou být dokázána, ale jsou předmětem konsensu příslušných odborníků. Tato pravidla jsou určitými žádostmi, alespoň pokud jde o některá z nich. Žádost představuje jistou modalitu preskripcí.

Argumentace, kterou je třeba požadovat pro akceptování nějaké vědecké výpovědi, je tedy podřízena „prvotnímu“ (ve skutečnosti díky principu rekurzivnosti stále obnovovanému) akceptování pravidel, která stanoví způsoby argumentace. Odtud dvě pozoruhodné vlastnosti tohoto vědění: pružnost prostředků, kterých používá, to znamená mnohost jeho jazyků; a jeho charakter pragmatické hry, při níž přijatelnost „tahů“, které se v ní mohou dělat (zavedení nových výroků), závisí na úmluvě mezi partnery. Odtud také rozdíl mezi dvojím druhem „pokroku“ vědění: jeden odpovídá novému tahu (nové argumentaci) v rámci daných pravidel, druhý pak invenci pravidel nových, a tedy určité změně hry.¹⁴⁶

Těto nové dispozici odpovídá zjevně závažný posun, pokud jde o ideu rozumu. Princip univerzálního metajazyka je nahrazen principem plurality formálních a axiomatických systémů, v nichž mohou být denotativní výpovědi dokazovány, přičemž tyto systémy jsou popisovány v určitém univerzálním metajazyku, který však není konsistentní. To, co ve vědění klasické i moderní vědy platilo za paradox, nebo i za paralogismus, může v některém z těchto systémů nabýt nové přesvědčivosti a dosáhnout souhlasu u společenství odborníků.¹⁴⁷ Metoda vycházející z konceptu jazykových her, kterou jsme se tu řídili, se skromně odvolává na tento směr myšlení.

Zcela jiným směrem nás vede druhý významný aspekt bádání, který se týká podávání důkazů. Důkaz je v zásadě součástí argumentace, která má vést k akceptování nové výpovědi, podobně jako svědectví nebo usvědčující předmět v případě soudní rétoriky.¹⁴⁸ K němu se však váže speciální problém: právě důkazem je do debaty vědců přibíráno referens („realita“) jakožto to, nač se odvolávají.

Řekli jsme, že otázka důkazu zůstává problematická v tom, že dokázat by bylo třeba i sám důkaz. Lze nicméně alespoň zveřejnit prostředky důkazu, takže ostatní vědci se mohou výsledkem ujistit tak, že zopakují proces, který k němu vedl. Zůstává nicméně skutečností, že předložit určitý důkaz znamená konstatovat nějaký fakt. Co je to však konstatování? Registrování faktu okem, sluchem, nějakým smyslovým orgánem?¹⁴⁹ Smysly klamou, jsou omezené co do svého dosahu i co do své rozlišovací schopnosti.

Tady vstupují do hry techniky. Ty jsou původně jakýmsi protézami lidských orgánů nebo fyziologických systémů a jejich funkcí

je přijímat různé údaje nebo aktivně měnit kontext.¹⁵⁰ Jsou podřízeny určitému principu, principu optimalizace výkonů: zvýšení outputu (výsledných informací nebo změn) a snížení inputu (vydané energie) k jejich dosažení.¹⁵¹ Jsou to tedy hry, pro něž rozhodující není, co je pravdivé, ani co je spravedlivé, ani co je krásné atd., nýbrž co je efektivní: nějaký technický „tah“ je dobrý, když udělá víc a/nebo když vyžaduje menší výdaj než jiný.

Tato definice technické kompetence je pozdní. Vynálezy vznikaly dlouho jen nárazově, díky náhodným výzkumům nebo výzkumům, které se víc týkaly dovedností (*technai*) než vědění, či aspoň obou v stejné míře: pro klasické Řeky například mnohonásobné vztahy mezi vědáním a technikami neexistují.¹⁵² V XVI. a XVII. století práce „perspektivistů“ jsou ještě spíše jen věci zvědavosti a umělecké invace.¹⁵³ Takto tomu je až do konce XVIII. století.¹⁵⁴ A lze tvrdit, že ještě i dnes přetrvává spontánně rozvíjená technická invence, někdy příbuzná kutilství, která je nezávislá na potřebách vědecké argumentace.¹⁵⁵

Nicméně tou měrou, jak pragmatika vědeckého vědění zaujímá místo vědění tradičních nebo zjevných, potřeba předkládání důkazů je pocíťována živěji. Už Descartes požaduje na konci *Rozprav* úvěry pro laboratoře. Tím je problém vytyčen: přístroje, které doplňují výkony lidského těla tak, aby mohly být podávány důkazy, vyžadují dodatečné výdaje. Podávání důkazů a verifikace tvrzení, zjišťování pravdy, se tedy neobejde bez peněz. Hry vědeckého jazyka se stanou hrami bohatých, při nichž nejbohatší má největší vyhlídky, že bude mít pravdu. Rýsuje se určitá rovnice mezi bohatstvím, účinností a pravdou.

To, k čemu dochází na konci XVIII. století, v době první průmyslové revoluce, to je právě objev oboustranné závislosti: není techniky bez bohatství, ale není bohatství bez techniky. Technický dispozitiv vyžaduje investice; ale protože dovoluje, aby výkon, u kterého je uplatněn, dosáhl optimálního stupně, může být optimální i nadhodnota, která je výsledkem tohoto lepšího výkonu. Stačí, když tato nadhodnota bude realizována, to znamená, když výsledek tohoto výkonu bude prodán. A úplného propojení systému může být dosaženo tak, že část výtěžku tohoto prodeje přejde do fondu určeného pro výzkum, jehož účelem je výkonnost dále zvyšovat. Právě to je okamžik, kdy se věda stává výrobní silou, to znamená určitým momentem v oběhu kapitálu.

To, co si vynucuje, aby technické postupy byly podřízeny příkazu zlepšovat výkonnost a realizovat příslušné výsledky, je zprvu spíše touha po obohacení než touha po vědění. „Organické“ se-pětí techniky se ziskem předchází jejímu spojení s vědou. Technické metody nabývají v současném vědění na významu jen prostřednictvím zaměření na performativitu jako obecně platné kritérium. Způsob, jakým je pokrok ve vědění podřízen růstu technologických investic, není ani dnes zcela bezprostřední.¹⁵⁶

Kapitalismus však přináší vlastní řešení onoho problému vědy, kterým je uvěřování výzkumu: jednak přímo, tím, že financuje v podnicích výzkumná oddělení, kde imperativy performativity a komerčního užítkování orientují výzkumné práce přednostně k „aplikacím“; a nepřímo tím, že vytváří soukromé, státní nebo smíšené nadace pro výzkum, které financují programy univerzitních pracovišť, výzkumných laboratoří nebo nezávislých skupin badatelů, aniž očekávají od výsledku jejich prací bezprostřední zisk, neboť vycházejí ze zásady, že je třeba po nějaký čas poskytovat finanční prostředky na výzkum bez ohledu na návratnost, aby se zvětšily vyhlídky, že se dosáhne nějaké rozhodující, a tedy velice rentabilní inovace.¹⁵⁷ Moderní státy, zejména od dob své keynesiánské epizody, se řídí stejným pravidlem: jednak výzkum aplikovaný, jednak výzkum základní. Spolupracují s podniky prostřednictvím nejrůznějších institucí.¹⁵⁸ Do laboratoří aplikovaného výzkumu pronikají tytéž normy organizace práce, jaké převažují v podnicích: hierarchie, přidělování práce, vytváření pracovních týmů, hodnocení individuálních a kolektivních výsledků, vypracovávání programů, které lze prodat, vyhledávání zákazníka atd.¹⁵⁹ Střediska pro „čistý“ výzkum jsou tím postižena méně, ale dostávají také méně finančních prostředků.

Předkládání důkazu, jež je v zásadě jen částí argumentace, kterou se má dosáhnout souhlasu adresátů vědeckého sdělení, se takto dostává pod kontrolu jiné řečové hry, v níž nejde o pravdu, ale o performativitu, to znamená o nejlepší vztah input/output. Při zdůvodňování tohoto nového cíle se stát a/nebo podnik vzdává idealistického či humanistického legitimizačního příběhu: v diskursu dnešních investorů jediným věrohodným motivačním momentem je moc. Vědci, technici a přístroje se nekupují proto, aby se zvěděla pravda, nýbrž aby se dosáhlo větší moci.

Otázkou je, v čem může spočívat diskurs vztahený k moci a jestli může poskytnout nějakou legitimizaci. Co tomu překáží, jak

se na první pohled zdá, je rozdíl, který tradice dělá mezi silou a právem, mezi silou a moudrostí, to znamená mezi tím, co je mocné, tím, co je spravedlivé, a tím, co je pravdivé. Právě na tuto nesouměřitelnost jsme předtím odkazovali v termínech teorie řečových her, když jsme rozlišovali hru denotativní, pro níž je podstatný rozdíl pravdivé/nepravdivé, hru preskriptivní, při níž jde o rozdíl spravedlivé/nespravedlivé, a hru technickou, kde kritériem je: efektivní/neefektivní. Zdá se, že „síla“ patří jen do sféry této poslední hry, která je hrou techniky. Stranou je třeba ponechat případ, kdy operuje pomocí teroru. Tento případ se řečově hře vymyká, protože účinnost síly vyplývá pak veskrze jen z hrozby eliminace partnera, a nikoli z toho, že se provede lepší „tah“, než je „tah“ jeho. Pokaždé, když účinnost, to znamená dosažení hledaného účinku, má svůj základ v alternativě „Řekni nebo udělej toto, nebo jinak už mluvit nebudeš“, nastupuje teror, společenská vazba se likviduje.

Je však pravda, že performativita tím, že zvětšuje schopnost předkládat důkazy, zvětšuje i možnost mít pravdu: technické kritérium, které do vědeckého vědění masívně proniká, nezůstává bez vlivu na kritérium pravdivosti. Totéž mohlo být řečeno o vztahu mezi spravedlností a performativitou: vyhlídky, že nějaký příkaz bude pokládán za spravedlivý, se podle tohoto tvrzení zvyšují úměrně vyhlídce, že bude proveden, a ta se zvyšuje úměrně s performativitou toho, od něhož příkaz vychází. Takto právě Luhmann dospívá k názoru, že v postindustriálních společnostech je normativnost zákonů nahrazována performativitou procedur.¹⁶⁰ „Kontrola kontextu“, to znamená zlepšení výkonů realizovaných vůči partnerům, kteří tento kontext tvoří (ať je to „příroda“ nebo lidé), by takto mohla platit za jakousi legitimizaci.¹⁶¹ Byla by to legitimizace faktem.

Horizont této procedury je takovýto: protože „realita“ je tím, co poskytuje důkazy pro vědeckou argumentaci i výsledky, s jakými se setkají předpisy a přísliby právní, etické a politické povahy, člověk se stává pánem jedněch i druhých tím, že se stane pánem „reality“, což umožňují prostředky techniky. Tím, že se jejich síla utvrzuje, „utvrzuje“ se realita, a tedy i vyhlídky, že člověk bude spravedlivý a že bude mít pravdu. A na druhé straně zase síla techniky se zvyšuje tím lépe, že lze disponovat vědění vědy a autoritou umožňující rozhodovat.

Takto tedy dostává legitimizace mocí konkrétní podobu. Moc není jen dobrá performativita, ale také dobrá verifikace a dobrý rozsudek. Legitimizuje vědu i právo jejich účinností, a zároveň legitimizuje účinnost vědou a právem. Jde o jakousi autolegitimizaci, která jako by byla prostě vlastností systému, jehož regulace se řídí principem optimalizace vlastních výkonů.¹⁶² Nuže, právě takovou kontrolu kontextu má zajistit obecná informatizace. Performativita určité výpovědi, ať je to výpověď denotativní nebo preskriptivní, vzrůstá úměrně s informacemi, kterými se disponuje, pokud jde o její referens. A tak se nyní vzrůst moci a její autolegitimizace zajišťuje výrobou informací, jejich uskladňováním v paměti, jejich přístupností a operativností.

Vztah vědy a techniky se převrací. Složitost argumentací se nyní zdá zajímavá hlavně proto, že si vynucuje větší rafinovanost prostředků dokazování, což je, zdá se, k užítku performativitě. Způsob, jakým státy, podniky a smíšené společnosti rozdělují fondy určené pro výzkum, se řídí právě touto logikou zvětšování moci. Těm sektorům výzkumu, které nemohou prokázat svůj přínos k optimalizaci výkonnosti systému, přínos alespoň nepřímý, se zastavuje příliv financí a jsou odsouzeny k zastarávání. Když mají zdůvodnit odmítnutí vybavovat to či ono výzkumné středisko, administrativní instance se výslovně dovolávají kritéria performativity.¹⁶³

12. VÝUKA A JEJÍ LEGITIMIZACE PERFORMATIVITOU

Pokud jde o druhou stránku vědění, totiž o jeho předávání, to znamená o výuku, popsat způsob, jakým se tu uplatňuje převaha kritéria performativity, se zdá být snadné.

Jakmile je akceptována představa, že existují poznatky, jejichž spolehlivost je zajištěna, otázka jejich předávání se pak pragmaticky rozčleňuje v řadu dalších otázek: Kdo předává? Co? Komu? Pomocí jakých prostředků? A v jaké formě? S jakým efektem?¹⁶⁴ Univerzitní politiku tvoří právě vnitřně spjatý soubor odpovědí na tyto otázky.

Když rozhodujícím kritériem je performativita předpokládaného společenského systému, to znamená, když se přijme hledisko teorie systémů, vysokoškolská výuka se pojímá jako podsystém tohoto společenského systému a na řešení každého ze zmíněných problémů se aplikuje totéž kritérium performativity.

Výsledek, kterého se má dosáhnout, je optimální příspěvek vysokoškolské výuky k lepší performativitě společenského systému. Ta bude muset vypěstovávat lidi vybavené těmi typy kompetence, které jsou pro tento systém nepostradatelné. Jsou dvojího druhu. Jedny mají sloužit speciálně prosazení v mezinárodní soutěži. Mění se podle toho, jaké „speciality“ mohou státy nebo velké školicí instituce prodat na světovém trhu. Jestliže naše obecná hypotéza je správná, pak poptávka po odbornících, vyšších kádrech a středních kádrech špičkových sektorů jmenovaných na začátku této studie bude vzrůstat; všechny obory týkající se „telematiky“ (informatikové, kybernetikové, lingvisté, matematikové, logikové...) by měly zakusit, že jim bude v oblasti výuky přiznáváno přednostní postavení. Tím spíš, že zmnohonásobení počtu těchto odborníků by mělo zrychlit pokroky výzkumu i v jiných odvětvích poznání, jak jsme to už viděli u medicíny a biologie.

Na druhé straně, vycházíme-li stále z téže obecné hypotézy, vysokoškolská výuka bude muset nadále zajišťovat pro společenský systém kompetence odpovídající jeho vlastním požadavkům, totiž požadavkům zachovat vnitřní soudržnost. Dříve tento úkol zahrnoval vytváření a šíření určitého obecného životního modelu, jehož legitimizaci zaručoval zpravidla emancipační příběh. V kontextu delegitimizace se od univerzit a institucí vysokoškolské výuky žádá napříště, aby pěstovaly kompetence, a nikoli už ideály: tolik lékařů, tolik profesorů toho a toho oboru, tolik inženýrů, tolik administrativních odborníků atd. Předávání vědění nemá už sloužit k formování elity schopné vést národ v procesu jeho emancipace, nýbrž zajišťuje systému hráče schopné vyhovujícím způsobem plnit svoji roli v těch pragmatických pozicích, kterých instituce mají zapotřebí.¹⁶⁵

Jestliže cíle vysokoškolské výuky jsou funkcionální, jak je tomu s těmi, jimž je určena? Student se už změnil a zřejmě se ještě měnit bude. Není to už mladý člověk pocházející z prostředí „liberálních elit“¹⁶⁶ a zainteresovaný bezprostředněji nebo vzdáleněji na velkém úkolu společenského pokroku chápaného jako emancipace. V tomto smyslu se dnes „demokratická“ univerzita bez přijímacího výběru, která je pro studujícího, a pokud se přihlíží k výdajům na jednotlivého studenta, dokonce i pro společnost málo nákladná, ale která přijímá velký počet posluchačů,¹⁶⁷ univerzita, jejímž modelem byl model emancipačního humanismu, jeví jako málo performativní.¹⁶⁸ Vysokoškolská výuka prochází už ve skutečnosti závažnou přestavbou, která je řízena zároveň administrativními opatřeními i málo kontrolovanou společenskou poptávkou vycházející od nových uživatelů; tato přestavba směřuje k tomu, rozdělit její funkce ve dva hlavní druhy služeb.

Ve své funkci profesionální přípravy je vysokoškolská výuka stále ještě určena mladým lidem pocházejícím z liberálních elit, jimž je předávána kompetence, kterou příslušná profese pokládá za nezbytnou; k tomu přistupuje dále v té či oné formě (například ve formě technologických institutů), ale podle stejného didaktického modelu předávání nových vědění spjatých s novými technikami a technologiemi a určených rovněž mladým lidem, kteří ještě nejsou „aktivní“.

Kromě těchto dvou kategorií studentů, v nichž jde o reprodukci „profesionální inteligence“ a „technické inteligence“,¹⁶⁹ ostatní

mladé lidi na univerzitě lze brát většinou jako nezaměstnané nezachycované v statistikách poptávky po zaměstnání. Ve vztahu k možnostem uplatnění v oblastech odpovídajících oborům, v kterých se s nimi setkáváme (literatura a vědy o člověku), jsou totiž nadpočetní. Patří ve skutečnosti přes svůj věk k nové kategorii těch, kterým je vědění předáváno.

Vedle oné profesionalizační funkce univerzita totiž začíná nebo by měla začít hrát v rámci zlepšování výkonnosti systému určitou novou roli, spočívající v zajišťování rekvalifikace a permanentní výchovy.¹⁷⁰ Vně univerzit, vysokoškolských pracovišť nebo institucí s profesionálním posláním vědění není už a nebude předáváno souhrnně a jednou provždy mladým lidem před nástupem do aktivního života; je a bude předáváno na základě individuálního výběru dospělým, kteří aktivní již jsou nebo čekají na aktivní uplatnění, a to proto, aby se zlepšila jejich kompetence a jejich pracovní zařazení, ale také proto, aby si osvojili informace, jazyky a řečové hry, které jim dovolí rozšířit obzor svého profesionálního života a vyartikulovat svoji technickou a etickou zkušenost.¹⁷¹

Nový směr, kterým se předávání vědění vyvíjí, se neobejde bez konfliktů. Neboť zrovna tak jako je v zájmu systému, a tedy těch, kdo v něm rozhodují, povzbuzovat snahy o lepší profesionální uplatnění, protože to může celkovou výkonnost jediné zlepšovat, zrovna tak se experimentování s diskursy, institucemi a hodnotami, které je provázeno nevyhnutelným „narušováním pořádku“, pokud jde o curriculum, kontrolu znalostí a pedagogiku, nemluvě o různých důsledcích sociopolitických, jeví jako málo operativní, a je mu proto ve jménu serióznosti systému odpírán sebemenší úvěr. Nicméně to, co se tu rýsuje, je právě určitá cesta překračující meze funkcionalismu, cesta o to méně zanedbatelná, že ji vytyčil funkcionalismus sám.¹⁷² Ale lze si představit, že tento úkol bude svěřován sítím mimouniverzitním.¹⁷³

V každém případě princip performativity, i jestliže nedovoluje ve všech případech jasně rozhodnout, jakou politiku je třeba sledovat, vede k tomu úhrnnému důsledku, že instituce vysokoškolského vzdělání je podřízována státním instancím. Od okamžiku, kdy vědění nemá už svůj účel samo v sobě, jakožto realizace ideje nebo jakožto emancipace lidí, jeho předávání přestává být věcí výhradní zodpovědnosti vědců a studentů. Idea „univerzitní svobody“ patří dnes minulosti. „Autonomie“ přiznané univerzitám po

krizi z konce šedesátých let nemají velkou váhu ve srovnání s masívně se uplatňujícím faktem, že profesorské rady nemají skoro nikde vliv na rozhodnutí, jaký podíl rozpočtu připadne jejich instituci,¹⁷⁴ v jejich moci je jen rozvržení částky, která je jim přidělena, a to ještě jen v poslední fázi.¹⁷⁵

Nyní tedy: co je předáváno ve vysokoškolské výuce? Pokud jde o profesionální přípravu, požímanou z hlediska úzce funkcionalistického, hlavní část toho, co lze předávat, tvoří uspořádaná zásoba poznatků. Uplatnění nových technik při předávání této zásoby může značně ovlivnit formy komunikace. Nezdá se nijak nezbytné, aby to byly přednášky, které profesor pronáší k mlčícím studentům, zatímco doba vyhrazená otázkám je odsunuta do seminárních „cvičení“ vedených asistentem. V té míře, v jaké lze poznatky přeložit do jazyka informatiky a v jaké tradiční roli profesora zastane i paměť počítače, didaktika může být svěřena strojům, které spojují klasické paměti (knihovny atd.) i databanky s inteligentními terminály danými studentům k dispozici.

Pedagogika tím nemusí nutně ztrácet na významu, neboť i pak bude třeba studenty přece jen něčemu učit: nikoli tomu, co představuje obsah vědění, nýbrž tomu, jak terminály používat, tedy na jedné straně novým jazykům a na druhé straně rafinovanější manipulaci s onou řečovou hrou, kterou je dotazování: kam otázku adresovat, to znamená, jaká je ona paměť, která je příslušná pro to, co člověk chce vědět? Jak ji formulovat, aby se předešlo omylům? atd.¹⁷⁶ V této perspektivě by elementární výškolení v informatice a zejména v telematice mělo tvořit povinnou součást vyšší propedeutiky stejným právem jako například běžné zvládnutí nějakého cizího jazyka.¹⁷⁷

Částečné nahrazení učitelů stroji se může zdát něčím závadným, nebo i nepřipustným jedině z perspektivy velkých legitimizačních příběhů, jako je život ducha anebo emancipace lidstva. Je však pravděpodobné, že tyto příběhy už nejsou hlavní pohnutkou zájmu o vědění. Jestliže touto pohnutkou je moc, tento aspekt klasické didaktiky ztrácí význam. Otázkou, která je explicitně nebo implicitně kladena studentem připravujícím se na určitou profesi, státem či institucí vysokoškolské výuky, není už: Je to pravdivé?, nýbrž: K čemu to slouží? V kontextu merkantilizace vědění tato poslední otázka nejčastěji znamená: Dá se to prodat? A v kontextu zvětšování moci: Je to efektivní? Nuže, disponování

performativní kompetencí musí zřejmě být za výše popsaných podmínek prodatelné, a efektivní je už podle své definice. To, co efektivní přestává být, to je kompetence založená na jiných kritériích, jako je pravdivé/nepravdivé, spravedlivé/nepspravedlivé atd., a samozřejmě slabá performativita obecně.

Otevírá se perspektiva rozsáhlého trhu operativních kompetencí. Držitelé tohoto druhu vědění jsou a budou objektem, na který se budou soustřeďovat nabídky, ba i určitá politika svodů.¹⁷⁸ Z tohoto hlediska není na obzoru konec vědění, právě naopak. Encyklopedie zítřka, toť databanky. Ty přesahují kapacitu kteréhokoli uživatele. Jsou pro postmoderního člověka „přirozeností“.¹⁷⁹

Je nicméně třeba konstatovat, že didaktika nespočívá jen v předávání informací a že kompetence, i když jde o kompetenci performativní, se neomezuje pouze na disponování dobrou pamětí potřebných dat nebo na dobrou schopnost přístupu k strojovým pamětím. Půjde jen o banální konstatování, když zdůrazníme význam schopnosti aktualizovat údaje rozhodující pro problém, který se má řešit „zde a nyní“, a uspořádat je v určitou efektivní strategii.

Dokud jde o hru s neúplnou informací, výhoda je na straně toho, kdo ví a kdo může získat informace navíc. Takový je definičně případ učícího se studenta. Ale při hrách s úplnou informací¹⁸⁰ plyne už z tohoto předpokladu samotného, že lepší performativita nemůže spočívat v získání takové dodatečné informace. Vyplývá z nového uspořádání údajů, které právě tvoří příslušný „tah“. Tohoto nového uspořádání se dosáhne nejčastěji propojením různých řad údajů, které až do té doby byly pokládány za navzájem nezávislé.¹⁸¹ Tuto schopnost artikulovat společně to, co takto artikulováno nebylo, lze označit jako představivost. Rychlost k ní patří jako jedna její vlastnost.¹⁸²

Nuže, je přípustné představovat si svět postmoderního vědění právě jako svět, v němž vládne hra s úplnou informací, v tom smyslu, že údaje jsou tu principiálně přístupné všem odborníkům: neexistuje vědecké tajemství. Přírůstek performativity, pokud jde o produkci vědění, a ne už o jeho nabývání, závisí tedy při stejné kompetenci nakonec na této „představivosti“, která dovoluje buďto uskutečnit nový tah, nebo změnit pravidla hry.

Jestliže výuka má zajišťovat nejenom reprodukci kompetencí, ale jejich další pokrok, bylo by tudíž zapotřebí, aby se předávání

vědění neomezovalo jen na předávání informací, nýbrž aby zahrnovalo i osvojování si všech procedur, které jsou s to zlepšovat schopnost propojovat oblasti, které tradiční organizace vědění navzájem žárlivě izoluje. Heslo interdisciplinárnosti, šířící se hlavně po krizi z roku 1968, ale hlášané už dávno předtím, poukazuje, jak se zdá, právě v tomto směru. Říká se, že narazilo na univerzitní feudalismus. Toho, nač narazilo, bylo ve skutečnosti mnohem víc.

V humboldtovském modelu univerzity každá věda zaujímá své místo v systému, jehož vrchol tvoří spekulace. Přesahování určité vědy do oblasti jiné vědy může vyvolávat v systému jen zmatek, „šum“. K jejich spolupráci může docházet jen v spekulativní rovině, v hlavě filosofů.

Idea interdisciplinárnosti je naopak vlastní epoše delegitimizace a jejímu spěchajícímu empirismu. Vztah k vědění není už založen na realizaci života ducha nebo na emancipaci lidstva; je to vztah uživatelů určitého složitého pojmového a materiálního souboru nástrojů a těch, kdo mají prospěch z jeho výkonů. Nedisponují žádným metajazykem ani žádným metanarativním příběhem dovolujícím formulovat jeho finalitu a správný způsob užití. K posílení výkonů slouží však u nich *brain storming*.

Pozitivní hodnocení týmové práce patří k této převaze performativního kritéria ve sféře vědění. Neboť když jde o to, říci, co je pravdivé, nebo předepsat to, co je spravedlivé, počet nehraje žádnou roli; hraje ji jediné tehdy, jestliže spravedlnost a pravdivost jsou myšleny v pojmech pravděpodobnějšího úspěchu. Týmovou prací za podmínek, které společenské vědy dávno už přesně stanovily, se skutečně výkony obecně zlepšují.¹⁸³ Po pravdě řečeno, její úspěšnost tyto vědy spolehlivě zjistily, hlavně pokud jde o výkonnost v rámci daného modelu, to znamená o provedení určitého úkolu; zlepšení se zdá méně jisté, když jde o to vymyslet s použitím „představitosti“ nové modely, to znamená při vytváření koncepce. Existují pro to, jak se zdá, příklady.¹⁸⁴ Zůstává však nesnadné rozlišit to, co připadá na vrub týmového způsobu práce a co vyplývá z nadání jednotlivých členů týmu.

Lze namítnout, že tato orientace se týká víc produkce vědění (výzkumu) než jeho předávání. Obojí úplně oddělovat, byť i v rámci funkcionalismu a profesionalismu, je abstrakce, která má pravděpodobně i škodlivé důsledky. Nicméně řešení, k němuž fak-

ticky směřují instituce vědění v celém světě, spočívá v disociaci těchto dvou aspektů didaktiky, toho, který se týká „prosté“ reprodukce, a toho, který se vztahuje k reprodukci „rozšířené“, takže u jednotek jakéhokoli druhu, ať to jsou instituce, různé stupně nebo cykly uvnitř institucí, seskupení různých institucí nebo vědních oborů, se rozlišují ty, jejichž posláním je selekce a reprodukce profesionálních kompetencí, a na druhé straně ty, které mají napomáhat vzestupu a „podněcování“ intelektů nadaných „imaginací“. Způsoby předávání poznatků, kterými disponují první z nich, mohou být zjednodušovány a nabývat masové povahy; druhé z nich naproti tomu mají právo na vytváření malých skupin fungujících v jakémsi aristokratickém egalitarismu.¹⁸⁵ Není nijak důležité, jestli tyto skupiny jsou nebo nejsou součástí univerzit.

Co se však zdá být jisté, je to, že v obou případech delegitimizace a převaha performativního principu odzvánějí éfe Profesora: pro předávání daného vědění není o nic kompetentnější než síť pamětí a pro vymyšlení nových tahů nebo nových her není o nic kompetentnější než interdisciplinární týmy.

14. LEGITIMIZACE PARALOGIÍ

Předpokládejme nyní, že fakta, která se týkají problému legitimizace vědění v současnosti, jsou pro náš účel dostatečně vyjasněna. Uchylovat se k velkým příběhům je vyloučeno; stvrzení platnosti postmoderního vědeckého diskursu není tedy možno hledat ani v dialektice Ducha, ani v emancipaci lidstva. Ale jak jsme právě viděli, „drobný příběh“ zůstává prioritní formou, kterou na sebe bere imaginativní vynalézavost, a právě ve vědě především.²¹¹ Na druhé straně princip konsensu jako kritérium platnosti se rovněž zdá nepostačujícím. Buďto je vzájemným souhlasem lidí jakožto poznávajících inteligencí a svobodných vůlí, kterého se dosahuje prostřednictvím dialogu. V této podobě nacházíme tuto koncepci vypracovanou u Habermase. Ta však spočívá na platnosti emancipačního příběhu. Anebo s ním systém manipuluje jako s jednou ze svých složek, aby uchoval a zlepšil svoje výkony.²¹² Je objektem administrativních procedur v Luhmannově smyslu. Má potom hodnotu jen jako prostředek k dosažení praveho cíle, toho, který systém legitimizuje, totiž moci.

Problém je tedy v tom, jestli je možná legitimizace, která by se opírala jedině o paralogii samotnou. Je třeba odlišit to, co je paralogie ve vlastním slova smyslu, od inovace: ta je požadována, nebo v každém případě zužitkována systémem, aby zlepšovala jeho efektivitu; paralogie naproti tomu představuje určitý tah v pragmatice vědění, tah, jehož význam bývá často zprvu nedocněn. To, že se ve skutečnosti jedno přeměňuje v druhé, je častým, ale nikoli nutným faktem, a není to nutně námitkou proti dané hypotéze.

Jestliže vyjdeme opět od popisu vědecké pragmatiky (kapitola 7), důraz musí nyní být položen na různost názorů. Konsensus je horizontem, není ho nikdy definitivně dosaženo. Výzkumy

prováděné pod záštitou paradigmatu²¹³ směřují k jeho stabilizaci; představují jakoby exploataci určité technologické, ekonomické nebo umělecké „ideje“. To není něco bezvýznamného. Je však nápadné, že se vždycky vyskytne někdo, kdo řád „rozumu“ naruší. Je třeba předpokládat určitou sílu, která destabilizuje schopnosti podávat vysvětlení a která se projevuje formulováním nových norem inteligence, nebo chcete-li, navržením nových pravidel hry vědeckého jazyka, která vymezují nové pole výzkumu. Je to u vědeckého chování též proces, jaký Thom označuje výrazem morfogeneze. Ani on není bez pravidel (existují třídy katastrof), ale jeho determinace je vždy lokální. Aplikována na vědeckou diskusi a vřazena do časové perspektivy, tato charakteristika implikuje nepředvídatelnost „objevů“. Oproti ideálu průhlednosti je to faktor vytvářející neprůhlednosti, který odsouvá okamžik konsensu na pozdější dobu.²¹⁴

Z tohoto upřesnění jasně vyplývá, že teorie systémů a onen typ legitimizace, který předkládá, nemají žádný vědecký základ: ani věda sama nefunguje ve své pragmatice podle onoho paradigmatu systému, jaké tato teorie postuluje, a ani společnost nemůže být v pojmech současné vědy popsána podle tohoto paradigmatu.

Všimněme si z tohoto hlediska dvou závažných bodů Luhmannovy argumentace. Systém může na jedné straně fungovat jen tím způsobem, že redukuje složitost; a na druhé straně musí podněcovat přízpůsobení individuálních aspirací (*expectations*) svým vlastním účelům.²¹⁵ Redukci složitosti vyžaduje kompetence systému, pokud jde o moc. Kdyby všechna sdělení mohla volně cirkulovat mezi všemi jednotlivci, množství informací, které by se musely brát v úvahu, aby se zvolila přiměřená rozhodnutí, by značně prodlužovalo lhůtu rozhodování, a tedy performativitu. Rychlost je totiž jednou složkou moci takového celku.

Namítne se, že je nicméně třeba brát v úvahu ona molekulární mínění, jestliže se nemají riskovat vážné poruchy. Luhmann odpovídá, a to je druhý bod, že je možné individuální aspirace usměrňovat procesem „kvazi-učení“, procesem „zcela bezporuchovým“, aby se staly slučitelné s rozhodnutími systémem. Tato rozhodnutí nemusí brát na jednotlivé aspirace žádný zřetel: je třeba, aby se aspirace samy zaměřovaly na tato rozhodnutí, přinejmenším na jejich výsledky. Administrativní procedury povedou k tomu, že jednotlivci budou „chtít“ to, co systém potřebuje, aby byl perfor-

mativní.²¹⁶ Je vidět, k čemu v této perspektivě mohou a budou moci sloužit telematické techniky.

Myšlenka, že kontrola a ovládnutí kontextu jsou samy o sobě lepší než jejich neexistence, nelze upírat veškerou přesvědčivost. Kritérium výkonnosti má své „výhody“. Vylučuje v zásadě příklon k nějakému metafyzickému diskursu, nutí vzdát se báčerek, vyžaduje jasně myslící hlavy a chladné vůle, nahrazuje definování podstat kalkulem interakcí, má „hráče“ k tomu, aby na sebe vzali odpovědnost nejen za výpovědi, které předkládají, ale i za pravidla, kterými se při nich řídí, aby je učinili přijatelnými. Staví do plného světla pragmatické funkce vědění, pokud se zdají spadat pod kritérium efektivity: pragmatiky argumentace, předkládání důkazu, předávání poznání, výcviku v představitosti.

Přispívá také k tomu, aby všechny řečové hry, dokonce i jestliže nespádají do sféry kanonického vědění, dospěly k poznání svého vlastního fungování, působí, že se každodenní diskurs přeměňuje v jakýsi metadiskurs: běžné výpovědi mají sklon měnit se v jakési autocitace a různé pragmatické pozice mají tendenci vztahovat se k sdělení, které se jich týká, nepřímým způsobem, i když jde o sdělení aktuální.²¹⁷ Může vnukat myšlenku, že problémy interní komunikace, s nimiž se vědecké společenství setkává ve své práci, když musí dekonstruovat a nově konstruovat své jazyky, jsou svou povahou srovnatelné s problémy společenského kolektivu, když tento kolektiv má bez opory narativní kultury ověřovat svoji komunikaci sám se sebou, a dotazovat se takto na legitimitu rozhodnutí učiněných jeho jménem.

Ať je to jakkoli pohoršující, systém může započítat mezi své výhody i svoji tvrdost. V rámci kritéria moci nějaký požadavek (to znamená určitá forma preskripce) nenabývá žádné legitimitu na základě samotného faktu, že vyplývá z utrpení vyvolávaného neuspokojenou potřebou. Právo není dáno utrpením, je dáno tím, že odstranění těchto utrpení činí systém performativnějším. Potřeby těch, kdo jsou na tom nejhůř, nemají zásadně sloužit systému jako regulátor, protože způsob, jak je uspokojit, je už známý, a jejich uspokojení nemůže tedy jeho výkony zlepšit, nýbrž může pouze zvýšit jeho výdaje. Jedinou kontraindikací je to, že neuspokojení může celek destabilizovat. Povaze síly odporuje, aby se řídila podle slabosti. Ale je s ní zato v souladu vyvolávat nové požadavky, o nichž se soudí, že povedou k předdefinování norem „živo-

ta“.²¹⁸ V tomto smyslu se systém prezentuje jako avantgardní stroj, který strhuje lidstvo za sebou tím, že je odlišťuje, aby je pak znovu zlidštil na jiné úrovni normativní kapacity. Technokraté prohlašují, že nemohou spoléhat na to, co společnost označuje za své potřeby, „vědi“, že je sama znát nemůže, protože to nejsou proměnné nezávislé na nových technologiích.²¹⁹ Taková je pýcha rozhodovatelů a jejich zaslepenost.

Tato pýcha znamená, že se ztotožňují se společenským systémem pojmávaným jako celek hledající co možná nejperformativnější formu své jednoty. Jestliže obrátíme pozornost k vědecké pragmatice, poznáváme z ní právě, že toto ztotožnění je nemožné: principiálně žádný vědec není ztělesněním vědění samého a nepomáhá „potřeby“ nějakého výzkumu nebo aspirace nějakého badatele pod záminkou, že nepřispívají k performativitě „vědy“ jako celku. Normální odpovědi badatele na požadavky je spíše: uvidíme, vyprávějte svoji „story“.²²⁰ Principiálně také předem neusoudí, že nějaký případ je už vyřízený, ani že „věda“ by utrpěla ve své moci, jestliže se znovu přezkoumá. Je tomu dokonce právě opačně.

Samozřejmě, že ve skutečnosti to tak vždycky nechodí. Je nespočet vědců, jejichž „tah“ byl pominut nebo potlačen, někdy na celá desetiletí, protože příliš destabilizoval hotové pozice, nejen v univerzitní a vědecké hierarchii, ale v problematice samotné.²²¹ Čím je nějaký „tah“ silnější, tím snazší je odepřít mu minimální konsensus právě proto, že mění pravidla hry, o nichž tu konsensus existoval. Ale když vědecká instituce funguje tímto způsobem, chová se jako normální moc, jejíž chování je regulováno homeostází.

Toto chování je teroristické, tak jako je teroristické chování systému popisované Luhmannem. Terorem rozumíme efektivitu, které je dosahováno vyloučením protivníka z řečové hry, jež se s ním hrála, nebo hrozbou, že z ní bude vyloučen. Bude mlčet nebo dá svůj souhlas nikoli proto, že jeho názor je vyvrácen, ale proto, že mu hrozí, že mu bude znemožněno hrát (je mnoho druhů takové nemožnosti). Pýcha rozhodovatelů, která ve vědách nemá principiálně žádný ekvivalent, znamená v podstatě uplatňování tohoto teroru. Říká: Přizpůsobte své aspirace našim účelům, jinak...²²²

I sama tolerance vůči různým hrám je tu podmíněna performativitou. Nové definování životních norem je v podstatě zlepšením

kompetence systému, pokud jde o moc. To je obzvláště zřejmé při zavádění telematických technologií: technokraté v něm vidí příslib liberalizace a obohacení interakcí mezi mluvčími, ale výsledek, který je přitom zajímá, je vznik nových tenzí uvnitř systému, které zlepšují jeho výkony.²²³

Právě protože vede k diferenciaci, věda představuje ve své pragmatice antimodel stabilního systému. Každá výpověď musí být vzata v počet, jakmile jen obsahuje něco odlišného od toho, co se ví, a jakmile jen lze pro ni uvést argumenty a důkazy. Je to model „otevřeného systému“²²⁴, v němž patřičnost výpovědi je dána tím, že „podněcuje zrod myšlenek“, to znamená dalších výpovědí a dalších pravidel hry. Ve vědě neexistuje žádný obecný metajazyk, do něhož by všechny ostatní jazyky mohly být přeloženy a v něm hodnoceny. Což právě nepřipouští ztotožnění se systémem, a v posledním důsledku s terorem. Rozdělení na ty, kdo rozhodují, a na ty, kdo provádějí, pokud ve vědeckém společenství existuje (a existuje skutečně), patří k socioekonomickému systému, nikoli k vědecké pragmatice. Je jednou z hlavních překážek vývoje představitosti v oblasti vědění.

Otázka legitimizace ve své zobecnělé formě pak zní: Jaký je vztah mezi antimodelem, který představuje vědecká pragmatika, a společností? Dá se tento antimodel aplikovat na ta obrovská mračna řečové matérie, která tvoří společnosti? Anebo zůstává omezen jen na hru poznání? A jakou roli hraje v tomto případě ve vztahu k sociální vazbě? Jako nedostupný ideál otevřeného společenství? Jako nepostradatelná komponenta podmnožiny rozhodovatelů, kteří přijímají pro společnost kritérium performativity, jež pro sebe samy odmítají? Nebo naopak jako odmítnutí spolupracovat s mocí a přechod k antikultuře, s rizikem, že veškerá možnost výzkumu zanikne pro nedostatek poskytovaných finančních prostředků?²²⁵

Zdůraznili jsme hned na začátku této studie rozdíl – ne pouze formální, ale pragmatický –, kterým se od sebe odlišují různé řečové hry, zejména hry denotativní, zaměřené na poznání, a hry preskriptivní, zaměřené na jednání. Vědecká pragmatika se týká výpovědí denotativních, proto právě vede k formování institucí zabývajících se poznáním (instituty, střediska, univerzity atd.). Její postmoderní vývoj vyzvedává však do popředí jeden rozhodující „fakt“: že totiž i diskutování denotativních výpovědí vyžaduje určitá

pravidla. Nuže pravidla nepředstavují výpovědi denotativní, nýbrž preskriptivní, které je lépe označovat, abychom se vyhnuli konfuzím, jako metapreskriptivní (předpisující, čím mají být tahy řečových her, mají-li být přípustné). Funkcí diferencující, či imaginativní, či paralogické aktivity v současné vědecké pragmatice je právě odhalovat tyto metapreskriptivní výpovědi („nevyslovené předpoklady“²²⁶) a žádat, aby partneři přijali i jiné. Jediná legitimizace, která koneckonců činí takový požadavek akceptovatelným, je: dá to vzniknout myšlenkám, to znamená novým výpovědím.

Společenská pragmatika nemá „jednoduchost“ pragmatiky věd. Je to nestvůrný komplex tvořený vzájemným proplétáním sítí různých tříd heteromorfních výpovědí (denotativních, preskriptivních, performativních, technických, hodnotících atd.). Neexistuje žádný důvod myslet si, že by bylo možno formulovat metapreskripce společné všem těmto řečovým hrám a že nějaký revidovatelný konsensus, jako ten, který vládne v určitou chvíli ve vědeckém společenství, by mohl zahrnout celý soubor metapreskripce řídicích celek oněch výpovědí, jež ve společenském kolektivu cirkulují. Dnešní devalorizace legitimizačních příběhů, ať už tradičních nebo „moderních“ (emancipace lidstva, realizace ideje), je spjata právě se zánikem takové víry. A ztráta této víry je také tím, co ideologie „systému“ přichází zaplnit svým totalizujícím nárokem a vyjádřit cynismem svého kritéria performativity.

Z tohoto důvodu se nezdá možným ani dost rozvážným, zaměřit vypracovávání problému legitimizace, tak jak to dělá Habermas, na hledání univerzálního konsensu²²⁷ pomocí toho, co označuje jako *Diskurs*, to znamená dialogu argumentací.²²⁸

To předpokládá totiž dvě věci. První z nich je, že všichni mluvčí se mohou shodnout na pravidlech či metapreskripčních platných univerzálně pro všechny řečové hry, zatímco je jasné, že tyto hry jsou heteromorfní a podléhají různorodým pragmatickým pravidlům.

Druhým předpokladem je, že finalitou dialogu je konsensus. Ale když jsme analyzovali vědeckou pragmatiku, ukázali jsme, že konsensus představuje pouze určitý stav diskusí, ne jejich cíl. Tím je spíš paralogie. To, co se tímto dvojím konstatováním (různorodost pravidel, vyhledávání názorové různosti) rozplývá, je právě určitá víra, která je pořád ještě hybnou silou Habermasova myšlenko-

vého úsilí, totiž víra, že lidstvo jakožto kolektivní (univerzální) subjekt usiluje o svoji společnou emancipaci pomocí regularizace „tahů“ dovolených ve všech řečových hrách a že legitimnost ktere-koli výpovědi spočívá v jejím příspěvku k této emancipaci.²²⁹

Chápeme zajisté, jakou funkci má v Habermasově argumentaci proti Luhmannovi to, že se uchyluje k této víře. *Diskurs* tu je poslední bariérou proti teorii stabilního systému. Pře je dobrá, ale argumenty dobré nejsou.²³⁰ Konsensus se stal hodnotou zastaralou a podezřelou. To, co takové není, to je spravedlnost. Je tedy třeba dospět k určité ideji a praxi spravedlnosti, která by nebyla spjata s idejí a praxí konsensu.

Uznání heteromorfnosti řečových her je prvním krokem v tomto směru. Předpokládá samozřejmě vzdát se teroru, který postuluje a pokouší se realizovat jejich izomorfnost. Druhým krokem je pak zásada, že pokud tu je konsensus o pravidlech definujících každou hru a „tahy“, které se v ní dělají, tento konsensus musí být lokální, to znamená dosažený aktuálními partnery a nevylučující případné odvolání. Tím je dána orientace na mnohost metaargumentací konečné povahy, jinak řečeno: na časoprostorově omezené argumentace týkající se metapreskripcí.

Tato orientace odpovídá vývoji společenských interakcí, při němž v profesionálních, afektivních, sexuálních, kulturních, rodinných i mezinárodních otázkách stejně jako v záležitostech politických dočasná úmluva fakticky nahrazuje trvalou instituci. Je to zajisté vývoj dvojnásobný: dočasná úmluva je systémem podporována pro svoji větší pružnost, menší nákladnost a zintenzívnění motivací, které ji provází, což jsou vesměs faktory přispívající k lepší operativnosti. V každém případě však nemůže jít o to, navrhnout nějakou „čistou“ alternativu systému: v těchto končících sedmdesátých letech všichni víme, že se mu bude podobat. Je třeba těšit se z toho, že tendence k dočasné úmluvě je dvojnásobná: neslouží pouze účelům systému, ale systém ji toleruje, a tato tendence vyznačuje uvnitř něho jinou finalitu, finalitu spočívající v poznání řečových her jako takových a v rozhodnutí vzít na sebe zodpovědnost za jejich pravidla a za jejich výsledky, přičemž hlavní z těchto výsledků je to, co právě zdůvodňuje přijetí oněch pravidel, totiž vyhledávání paralogie.

Pokud jde o informatizaci společností, vidíme konečně, jakým způsobem ovlivňuje tuto problematiku. Může se stát „vysněným“

nástrojem kontroly a regulace tržního systému, rozšířeného i na vědění samotné a řízeného výhradně principem performativity. V tom případě nese s sebou nevyhnutelně teror. Může také sloužit skupinám podrobujícím metapreskripci diskusi, a to tím, že jim bude dávat informace, které jim často chybějí, aby mohly rozhodovat se znalostí věci. Linie, kterou je třeba sledovat, aby byla obrácena tímto druhým směrem, je v zásadě velice prostá: jde o to, aby veřejnost měla volný přístup k pamětem a databankám.²³¹ Řečové hry budou pak hrami s úplnou informací z hlediska dané chvíle. Budou však také hrami s nenulovým součtem, a nebudě tudíž riziko, že by se někdy následkem vyčerpání „sázek“ ustálily na pozicích minimaxové rovnováhy. Neboť „sázky“ budou v takovém případě tvořit poznatky (nebo chceme-li informace), a zásoba poznatků, která je zásobou možných výpovědí jazyka, je nevyčerpatelná. Rýsuje se tak určitá politika, při níž bude stejnou měrou respektována touha po spravedlnosti i touha po neznámém.